

מה אומרים היהודים על החידוש ועל הישן?

העולם היהודי מעריץ את החדש ומלא הערכה לישן. הלימוד ודרך החיים תמיד פונה אל העבר והישן:

דברים לב: זְכוֹר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שָׁנוֹת דֶּר וְדָד שְׂאֵל אָבִיךָ וְגִדְדְךָ וְקִנְיֶךָ וַיֹּאמְרוּ לְךָ:

ויחד עם זאת האתגר הגדול הוא החידוש:

יחזקאל לו: וְנָתַתִּי לְכֶם לֵב חֲדָשׁ וְרוּחַ חֲדָשָׁה אֶתֶן בְּקִרְבְּכֶם וְהִסַּרְתִּי אֶת לֵב הָאֶבֶן מִבְּשַׂרְכֶם

וְנָתַתִּי לְכֶם לֵב בָּשָׂר:

תהילים צו: שִׁירוּ לַה' שִׁיר חֲדָשׁ שִׁירוּ לַה' כָּל הָאָרֶץ:

מין סוג של איזון בין חדש וצעיר לישן ועתיק אנו מוצאים במשנה שלפניכם – דייקו במשל והבינו את הנמשל:

אבות פרק ד משנה ט

רבי יוסי בר יהודה איש כפר הפבלי אומר, הלומד מן הקטנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים קהות ושוטה זין מגתו. והלומד מן הזקנים למה הוא דומה, לאוכל ענבים בשולות ושוטה זין ישן. רבי אומר, אל תסתכל בקנקן, אלא במה שיש בו. יש קנקן חדש מלא ישן, וישן שאפלו חדש אין בו:

אולם ההשוואה מורה כי היחס וההשתוקקות לחדש גדולים יותר ועוצמתיים יותר מאשר הזיקה לישן. אם כך, מדוע יוצא לדת שם של שמרנות והערצת הישן? אחת הסיבות פרושה לפניכם.

שו"ת חתם סופר 'קובץ תשובות' סימן נח

הרב משה סופר (1762 - 1839), הידוע בכינויו החת"ס סופר, ראש ישיבה ומגדולי הרבנים והפוסקים בדורות האחרונים. תרם תרומה מכרעת לעיצוב ההשקפה האורתודוקסית-יהודית. בימיו התחיל תהליך חילון בעולם היהודי והונחו היסודות לתנועת הרפורמה. החת"ס ראה בכך סכנה גדולה לקיום עם ישראל ולכן תיקן את הסיסמה "חדש אסור מן התורה", בהטפתו להגבחת החומות היה בין יוצרי האורתודוקסיה היהודית, ומחוללה הראשית. תשובה זו מופנית לרב צבי הירש חיות (1805-1855) רב בגליציה ובעל הגהות על התלמוד. מן הרבנים האורתודוקסים המעטים שהיו מקורבים לרעיונות המודרנה..

יקרתו הגיעני עם הכנסת שבת, טרם אשים עיני על נעימת אריכת דבריו, אשיב מיד להוציא מלבו הטהור על מה שכתבתי במכתבי הקודם החדש אסור מן התורה, הנה לא כתבתי ערלה וכלאים ופגול לא ירצה, כי אם החדש, [הרב חיות נפגע מיחוס דבריו ל'חדש' שהוא אסור מן התורה. החת"ס מפייסו בביאור מדויק של שיטתו] כי מזקנים אתבונן שראוי להיות ממקימי התורה, ונזהרו מלפתוח פתח ולחפש קולות לפריצי עמינו, אשר אותם הם מבקשים, ואם ימצאו סדק כמחט של סדקית, יפרצו פרץ על פני פרץ...ועלתה בידי בעזרת השי"ת, ודברי עשו פרי בעירי ובמקומות המקשיבים לקולי, היינו החדש אסור מן התורה בכל מקום ובכל זמן, ובזמן הזה יותר ויותר, והרוצה להתנאות לפני השי"ת ועם עדת בני ישראל הכשרים העומדים על משמרתם משמרת הקודש באמונה, וכאשר אני מונה את ר"מ בתוכן אשר מגמתו לגדור גדר ולעמוד בפרץ, יתחדש כנשר נעוריו ורע לא יבוא במגוריו, וה' ירום כסאו והוד קרן תפארתו, ויהא רעוא שאהיה שליח לדבר, כי הנני לטובתו בכל עת ועונה, יקראני ואענהו מוקירו ואוהב נפשו. משה הקטן סופר מפ"פ דמיין.

השימוש בכלל של 'חדש' אסור מן התורה' מצריך בירור. במקור נאמרה אמרה זו על סוגיית איסור האכילה מהתבואה החדשה (שנקראת 'חדש') לפני שמניפים את העומר בבית המקדש. החת"ם סופר העניק לסיסמה זו משמעות מקורית - כל שינוי במצוות ובמנהגי ישראל אסור, אך ורק מפני שיש בו חידוש, וגם אם אינו סותר את התלמוד והפוסקים. הוא הדגיש ששינויים בדת, אפילו הקטנים ביותר יכולים לערער את כוחה של היהדות. לשיטתו כל חידוש בחיים היהודיים אסור מן התורה. הבסיס לתפיסה זו היא הרעיון כי התורה נצחית; כלומר מתאימה באותה מידה לפני אלפי שנים והיום, ואין צורך לערוך בה חידושים - למרות הזמנים המשתנים.

זהו פן אחד שמציעה היהדות לדורותיה, פן שרבי משה סופר חידד והחריף. אך באותם זמנים עצמם, מתחדדת תביעת החידוש ביתר שאת - בעיקר בעולם החסידות. נבחן גם את הפן הזה על יסודותיו התיאולוגיים והאקזיסטנציאליסטיים.

ראשית נשים לב למצווה הראשונה שבה מצטווים ישראל ביציאתם ממצרים:

שמות יב: **הַחֹדֶשׁ הַזֶּה לְכֶם רֵאשׁ חֳדָשִׁים רִאשׁוֹן הוּא לְכֶם לְחֹדְשֵׁי הַשָּׁנָה:**

קראו פסוק זה בלי ניקוד ואז נוכל להתבונן בדברי השפת אמת:

שפת אמת

הרב יהודה אריה ליב אלטר (1847-1905) הוא האדמו"ר השני בשושלת אדמו"רי חסידות גור. ידוע בכינויו "שפת אמת" על שם ספריו.

הוא כח ההתחדשות שהבורא יתברך מחדש בכל יום מעשה בראשית בכח התורה וקודם יציאת מצרים לא היו יכולין בני"י לקבל זה ההתחדשות דאין כל חדש תחת השמש (תר"מ)

...שיציאת מצרים הוא הראש וההתחדשות לבני ישראל (תרסד)

כי הקב"ה מסר קידוש החדש לבני ישראל. שכפי מה שמרגישים המה התחדשות כך מתנהג העולם בזה ההתחדשות (תרמז-ח)

ויש זמנים שמתגלה זאת ההתחדשות אבל בני"י יכולין להשיג בעצמם זאת ההתחדשות (תרמ"ה)
 בני"י מונין ללבנה. כי בר"ה מתחדש כל השנה אבל לבני"י ניתן ההתחדשות בכל חודש כדי שלא יהיו נטבעים בטבע ורגילות...ולכן ניתן לבני"י ההתחדשות בכל חדש שיהיו נגאלים מן הטבע.
 ודרך הטבע מסתיר פנימיות החיות וההתחדשות" ובהמשך שם אותם ביטויים על ההתחדשות לבד.

מרחיב את ההשלכה העולה מדברי השפת אמת - אדמו"ר חסידי אחר ר' מרדכי ליינר מאיזביצא:

מי השילוח

הרב מרדכי יוסף ליינער היה תלמידו המובהק של ר' שמחה בונים מפשיסחה, ואחריו של ממשיכו - מנחם מנדל מקוצק. פרש מהנהגתו וייסד את חסידות איז'ביצה-ראדזין. נולד בטומשוב בשנת תק"ס ונפטר בתרי"ד. מכתביו לא נשאר שום דבר, אבל נכדו - ר' גרשון העניך (האדמו"ר השלישי), ליקט מדברי תורת סבו, וכתב אותם בספר "מי השילוח". על שם הספר הזה, נקרא האדמו"ר הראשון "מי השילוח".
 אחד מגדולי תלמידיו היה רבי צדוק הכהן מלובלין. ספר מי השילוח נחשב כאוצר בתוכו 'יסודות חתרניים' בעמדות הדת המובלות.

החדש הזה לכם - היינו כח לחדש יהיה לכם שתוכלו לחדש הן בדברי תורה והן בהנהגה, נותן השי"ת זה הכוח לישראל. ואף שנראה שאינו מצידם כיון שהוא התחדשות, אכן השי"ת חותם עצמו על זה

שההתחדשות הוא לכם...

מי שלקח רעיונות אלו לסדר החיים בדרכים פרדוקסליות כדרכו הוא ר' נחמן:

מי שרוצה להיות יהודי – דהיינו מדרגא לדרגא... חיי מוהר"ן עמוד 12.

ביאור לאתגר זה מצוי בפרשנות מקורית לאמרה פילוסופית – 'תכלית הידיעה שלא נדע'. ראו כיצד מבאר אותה ר' נחמן:

ובענין תכלית הידיעה אשר לא נדע ספר גם כן קצת עמנו איזה פעמים איך בכל ידיעה יש זה התכלית. ועל כן אף על פי שזוכים לבוא לזה התכלית אשר לא נדע, אף על פי כן עדין אין זה התכלית האחרון, כי עדין אין זה תכלית הידיעה כי אם בידיעה זו וצריכים אחר כך לטרח לזכות לתכלית גבוהה יותר לזכות למדרגת התכלית אשר לא נדע בידיעה הגבוהה יותר, וכן לעולם. נמצא שלעולם אין יודעין כלל, ואף על פי כן לא התחיל עדין להשיג התכלית.

השלכה מופלאה של עיקרון זה מציע ר' נחמן ביחס ל"שכחה".

שיחות הר"ן אות כו

אצל העולם השכחה היא חסרון גדול בעיניהם. אבל בעיני יש בהשכחה מעלה גדולה. כי אם לא היתה שכחה, לא היה אפשר לעשות שום דבר בעבודת ה' אם היה זוכר כל מה שעבר לא היה אפשר לו להרים את עצמו לעבודתו יתברך בשום אופן, גם היו מבלבלים את האדם מאד כל הדברים שעוברים עליו. אבל עכשו על ידי השכחה נשכח מה שעבר:

ואיתא בספרים (מו) שבשביל זה נתן השכחה כדי שתהא התורה חביבה על לומדיה תמיד כשעה הראשונה. כי על ידי השכחה כשחוזר ובא ולומד אפלו מה שכבר למד, הוא אצלו כחדשות וחביב עליו:

מפתח לערך החידוש יש בתורה הבאה:

שיחות הר"ן אות רמה

ספר עמי לענין חדושי תורה, מי שזוכה לחדש איזה דבר בתורה, אמר בלשון תמה וחדוש: מהיכן לוקחין החדוש? כי באמת ענין חדושין מי שזוכה לחדש הוא דבר נפלא ונעלם מאד מאד, כי מהיכן לוקחין זאת? :

והמובן מדבריו היה שבזה שזוכין לחדש, בזה רואין התגלות אלקותו יתברך שהוא יתברך ממציא מאין ליש. כי בתחלה לא היה יודע כלל זאת החדוש, רק עכשו הוא לוקח ושואב ממקור החכמה שהוא בחינת אין, היינו מאין סוף (תלג). ובזה אנו רואין בעיני השכל התגלות הבורא יתברך:

היש מוצא להתנגשות החזיתית שבין ישן לחדש? יש לזכור כי אם בפריצת המודרנה הייתה הערצה עצומה לחדשות הלא בסיומה [או שיש לו בפוסטיותה] מתחדד הערך של החכמות הישנות שאינן מקדמות טכנולוגיה אך יש בהם תקווה של העמקת החיים. אחת ההצעות המעניינות למיזוג זה מופיעה בתורתו של הרב קוק. אנו נוכל לעיין רק בשתי הערות קצרות שלו:

במקור הבא הוא מבקש לפתוח ערוץ של יצירתיות תורנית החפה מאפולוגטיקה ומסוגלת לשחרר כנפיה ולהמריא – אולם יש רק תנאי אחד...

הרב קוק, מוסר אביך פ"ד סעיף ג.

יש בכח קדושת נשמת האדם הישראלי ביחוד לדכות למעלת רוח-הקדש יד) בענין זה טו). שישכיל דברי אמת ברורים בלא טורח חיפוש הקדמות ויציאת טיפין טיפין, ורק כמעין הנובע תמיד יהי' מוחו ושכלו מלא מעניני חכמה חדשים מסודרים בדעת וערוכים בתבונה. והנה כשהגיע האדם למעלה זו של רוח הקודש אז זאת הנטי' היא טובה וקדושה, מתוך שכבר הוא מלא בחדרי התורה וכל המחשבות שמתכנסות בו כולן מרוצפות קדושה וחכמת אמת. אבל כל-זמן שהאדם ריק מהתורה, כערכי בעוה"ר, אז כשהתשוקה הזאת מתעורר מ לחשוב מחשבות מעומק הלב צריך שמירה יתרה, שעדיין אין כלי הלב והשכל מתוקנים כ"כ עד שיהיו הדברים היוצאים מהם גופי תורה. ע"כ צריך להזהר שלא לאכול פגה של המדה הזאת.

במאמר עמוק שלו הוא מציע השקפת עולם שלמה הנוגעת בזיקה שבין חידוש-יצירתיות וענווה:

אגרות ראי"ה ח"ג עמוד ד

מדת הענוה קשורה ביסוד החדוש... זהו כלל מושקף בהשקפה הפנימית של הנשמה, שהחדוש האמיתי הוא נלקח מתמצית כל המהות של היש הקדום לו שמכחו הוא בא. הפרי יוצא מכל האופי של העץ, מעומק גזעו ושרשו, מיסוד שאיבת לשדו עד ראש צמרתו והתפשטות ענפיו ועליו. כל הבעה מחודשת באמת אינה יוצאת מהסעיף האחד הקרוב, אותה החוליה שההגיון תופסה, אלא מכל המהותיות המשכלת והחיה, הפועלת וההוגה, של המחדש, ערוכה בכל ושמורה, וכל חדוש, שהוא מזדלף רק מאיזה חלק, ומשאיר חלקים בלא תנועה רוחנית, איננו חדוש באמת, כי אם סדור מכני במערכת ההשכלה. כשאנו באים למדה זו, הננו סוקרים מיד את יסוד החדוש התדירי, המקוריות של מעין המתגבר ונהר שאינו פוסק, שהוא רום שאיפתו של עסק התורה לשמה...

עם פרשנות מורכבת זו, נוכל לבאר את הרעיון הבסיסי המרכיב בין חדש וישן ומצוי בירושלמי מספר פעמים:

ירושלמי מגילה

אמר ר' יהושע בן לוי: עליהם ועליהם דברים הדברים כל בכל מקרא ומשנה ותלמוד ואגדה ואפי' מה שתלמיד וותיק עתיד להורות לפני רבו כבר נאמר למשה מסיני הדא הוא דכתיב יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא וחבירו משיבו כבר היה לעולמים אשר היה לפנינו.

האם אכן אין חידוש כלל?